

УДК 311:332:338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-20>**Писарева І. В.**

кандидат економічних наук,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1433-9104>

Рябєв А. А.

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2220-3282>

Педосенко А. В.

магістр,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Pysareva Iryna, Ryabev Anton, Pedosenko Artem

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ОЦІНКА ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У період ринкових трансформацій важливим напрямом розвитку економіки є підвищення ефективності використання наявного економічного потенціалу. Тому перед науковцями постає завдання якісної і кількісної його оцінки. Одним із структурних елементів економічного потенціалу є туристський потенціал. Але для того щоб чітко визначити його місце і роль у складі економічного простору регіону, необхідно проаналізувати стан та виявити проблеми, які потребують розв'язання. Метою статті є оцінка туристського потенціалу Харківської області методом таксономічного аналізу. У цій статті проведено оцінку туристського потенціалу за допомогою таксономічного аналізу. Аналіз туристського потенціалу проведено за категоріями «атракція», «доступність», «комфорт». Кожна категорія включає натуральні та якісні показники, показники концентрації та вартісні показники, також визначено рівні розвитку туристського потенціалу в районах Харківської області.

Ключові слова: туристський потенціал, оцінка туристського потенціалу, таксономічний метод, інтегральний показник.

ASSESSMENT OF KHARKIV REGION TOURIST POTENTIAL

In the period of market transformations, an important direction of economic development is to increase the efficiency of using the existing economic potential. Therefore, scientists are faced with the task of qualitative and quantitative assessment. One of the structural elements of economic potential is tourism potential. But in order to clearly define its place and role in the economic space of the region, it is necessary to analyze the situation and identify problems that need to be addressed. In order to implement the correct, economically justified measures related to the development of tourism in the region, it is necessary to conduct comprehensive analytical studies related to the quantitative assessment of the region tourist potential, using a variety of methodological approaches. Therefore, the aim of the article is to assess the tourist potential of Kharkiv region by the method of taxonomic analysis. This article assesses the tourist potential using taxonomic analysis. The analysis of tourist potential was conducted in the categories of «attraction», «accessibility», «comfort». Each category includes natural and qualitative indicators, concentration indicators and cost indicators and the levels of development of tourist potential in the districts of Kharkiv region are determined. According to the results of the study, it was determined that there are significant disparities in the level of tourist potential, in most districts of Kharkiv region it is average. The conducted assessment of tourist potential on the basis of the system approach reflects the formed, with prospect for the further development, resource maintenance of tourism development strategy in the region. The need to adjust the management system for the development of the tourism industry and other related industries at the regional level, taking into account current and future needs, focusing on increasing the level of areas tourism potential use. The results of the study are aimed at enabling the executive authorities in the field of tourism and local governments to significantly increase the leverage to increase and enhance the use of tourism potential of a particular administrative-territorial unit.

Keywords: tourism potential, assessment of tourism potential, taxonomic method, integrated indicator.

JEL classification: B16; C4; R11

Постановка проблеми. Оцінка туристського потенціалу є необхідною складовою частиною розвитку туризму в регіоні, оскільки саме туристський потенціал є основною передумовою подальшого розвитку територій в напрямі створення привабливої туристської інфраструктури. Але наявність передумов не дає гарантій успішного прогресу в подальшому. Його забезпечення має бути зумовлено грамотною побудованою послідов-

ністю дій регіональних та насамперед місцевих органів влади, які мають бути спрямовані на облік та моніторинг туристських ресурсів, що в подальшому дасть можливість ефективного управління та використання.

Сучасний стан використання туристського потенціалу Харківської області показує неможливість його подальшого розвитку без існування єдиного регіонального підходу до оцінки туристського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть було розроблено чимало підходів до оцінки туристичного потенціалу. Такими дослідженнями займалися О.О. Бейдик [1], П.В. Гудзь [2], В.Ф. Данильчук [3], В.С. Кравців [4], С.П. Кузик [5], В.І. Мацола [6], В.І. Новикова [7] та інші.

Ключовим фактором ефективного використання наявного туристичного потенціалу є необхідність вибору чи розроблення загальноприйнятої системи для здійснення оцінки туристського потенціалу, необхідної для подальшого дослідження та удосконалення процесів його використання.

Мета статті полягає в оцінці туристського потенціалу Харківської області за допомогою таксономічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Оцінка туристського потенціалу Харківської області являє собою складне багатofакторне завдання, що зводиться до виявлення найбільш значущих числових показників і їх інтегрування.

Найчастіше оцінка туристського потенціалу робиться шляхом упорядкування (ранжування) об'єктів за значенням показника, який вибрано для порівняння. Якщо показник один – проблема визначення туристського потенціалу не є складною, якщо показників декілька – з її вирішенням виникають труднощі. Щоб їх подолати, для оцінки туристського потенціалу було вибрано таксономічний метод [8]. Він дає змогу здійснювати багатомірну оцінку рівня розвитку економічних об'єктів на основі системи показників, які відібрані для їх характеристики.

Значення таксономічного методу для економічних наук окремо відзначив польський вчений В. Плуто в своїй роботі «Порівняльний багатовимірний аналіз в економічних дослідженнях. Методи таксономії і факторного аналізу» [8, с. 6]. Автор зазначає, що більшість економічних явищ у дійсності характеризується безліччю різних ознак, число яких нерідко досягає декількох десятків. У таких умовах застосування традиційних методів стає неможливим. Для вирішення таких завдань автор пропонує використовувати метод таксономії.

Автори роботи [9, с. 68] таким чином сформулювали переваги таксономічного методу: «На підставі методу таксономії, який здатний упорядкувати багатовимірний статистичний матеріал в єдину кількісну характеристику, можлива побудова узагальнюючої оцінки складного об'єкта або процесу».

Пропонований підхід до оцінки туристського потенціалу складається з послідовних операцій, таких як:

- 1) обґрунтування системи показників туристського потенціалу, збір інформації й розрахунок значень показників;
- 2) розроблення матриці стандартизованих (нормованих) показників;
- 3) розрахунок інтегральної оцінки за вибраним методом згортки критеріїв;
- 4) ранжування районів Харківської області відповідно до значень локального інтегрального показника;
- 5) розрахунок значень зведеного інтегрального показника туристського потенціалу Харківської області.

Оцінку туристського потенціалу Харківської області пропонується проводити за збалансованою системою показників [10], а саме за категоріями «атракція»,

«доступність», «комфорт». Кожна категорія буде включати натуральні показники, якісні, показники концентрації та вартісні показники.

Категорія «Атракція»: територія, населення, адміністративно-територіальні одиниці, природно-ресурсний потенціал, пам'ятники національного значення, пам'ятники місцевого значення, історичні поселення, заповідники, заклади культури, атрактивності, забезпеченості закладами культури, обсяг реалізованих послуг у сфері культури, обсяг реалізованих послуг у сфері спорту, обсяг реалізованих послуг у сфері відпочинку, обсяг реалізованих послуг у сфері розваг.

Категорія «Доступність»: пасажирські перевезення автомобільним транспортом, експлуатаційна довжина залізничних колій, автомобільні дороги загального користування, відділення зв'язку, друкована продукція (газети й журнали), покриття території операторами мобільного зв'язку, радіостанції (середньодобовий обсяг віщання), телеканали (середньодобовий обсяг віщання), якості автомобільних доріг, благоустрою автомобільних доріг, залізничні вокзали, автовокзали, відділення зв'язку, обсяг реалізованих послуг діяльності транспорту.

Категорія «Комфорт»: готелі, магазини, об'єкти ресторанного господарства, дитячі оздоровчі табори, санаторії й пансіонати з лікуванням, будинки й пансіонати відпочинку, санаторії-профілакторії, забезпеченість готелів підрозділами сфери сервісу, об'єкти ресторанної торгівлі, підприємства роздрібною торгівлі.

Інформаційною базою проведеної оцінки стала статистична інформація, надана Головним управлінням статистики в Харківській області [11]. Кількість досліджуваних показників зумовлено обмеженою кількістю статистичних даних. Місто Харків у рейтингу за групами ресурсів і підсумковому рейтингу враховуватися не буде, тому що його неможливо порівняти з районами області за певними критеріями. Такі міста, як Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв, враховані у складі районів області, де вони розташовані територіально.

Інтегральний показник тієї або іншої категорії туристського потенціалу являє собою певну згортку оцінок більше окремих властивостей і критеріїв цього поняття; він призначений для проведення порівняльного аналізу (у часі й просторі) цієї категорії, а також для виявлення «вузьких місць» у розвитку регіону.

Через те, що зведений інтегральний показник повинен відображати вплив всіх категорій, він містить у собі три локальні інтегральні показники, що відображають чотири вищезгадані категорії дослідження. Зведений інтегральний показник визначають на основі змішаної економіко-математичної моделі. Узагальнення показників представлених категорій з врахуванням їхнього мультиплікативного характеру рекомендуємо виконати на основі середньої геометричної за формулою:

$$I_n = \sqrt[n]{I_1 \times I_2 \times \dots \times I_n} = \left(\prod_{i=1}^n I_i \right)^{1/n}, \quad (1)$$

де I_n – зведений інтегральний показник оцінки туристського потенціалу, який враховує інтегральні показники рівня розвитку категорій «атракція», «доступність», «комфорт», «посередники»;

n – кількість показників, $n = 1, 4$.

Для ранжування районів відповідно до значень показника інтегральної рейтингової оцінки, аналізу

«вузьких місць» і виявлення резервів підвищення рівня розвитку, на нашу думку, доцільно виділити три групи районів з низьким, високим і середнім туристським потенціалом. Для цього скористаємося формулою [12]:

$$r = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{n_d}, \quad (2)$$

де r – розмах інтервалу;

I_{\max} – максимальне значення зведеного інтегрального показника;

I_{\min} – мінімальне значення зведеного інтегрального показника;

n_d – кількість груп.

Індикатор, що визначає граничне значення інтегрального показника для районів з високим туристським потенціалом, можна обчислити за формулою:

$$I_{m_1} = I_{\max} - r, \quad (3)$$

де I_{m_1} – значення граничного індикатора інтегрального показника для районів з високим туристським потенціалом.

Визначення граничного значення індикатора районів групи з низьким туристським потенціалом розраховують за формулою:

$$I_{m_2} = I_{\min} + r, \quad (4)$$

де I_{m_2} – значення граничного індикатора інтегрального показника для районів з низьким туристським потенціалом.

Якщо $I_n > I_{m_1}$, то район варто віднести до групи з високим туристським потенціалом.

Якщо $I_n < I_{m_2}$, то район варто віднести до групи з низьким туристським потенціалом.

Якщо $I_m > I_n < I_m$, то район варто віднести до групи із середнім туристським потенціалом.

Оцінка основних категорій, на наш погляд, повинна проводитися поетапно:

- 1) оцінка категорії «атракція», складання рейтингу;
- 2) оцінка категорії «доступність», складання рейтингу;
- 3) оцінка категорії «комфорт», складання рейтингу;
- 4) розрахунок зведеного інтегрального показника, складання підсумкового рейтингу районів Харківської області.

Першим етапом було проведення оцінки туристського потенціалу Харківської області з категорією «Атракція». У таблиці 1 здійснено групування районів Харківської області за результатами оцінки туристського потенціалу в категорії «Атракція».

Другий етап – оцінка туристського потенціалу районів Харківської області за категорією «Доступність». У таблиці 2 здійснено групування районів Харківської області за результатами оцінки туристського потенціалу в категорії «Доступність».

Третій етап – оцінка туристського потенціалу районів Харківської області в категорії «Комфорт». У таблиці 3 здійснено групування районів Харківської області за результатами оцінки туристського потенціалу в категорії «Комфорт».

Четвертий етап оцінки туристського потенціалу районів Харківської області – згортки локальних інтегральних показників і угруповання районів у відповідності зі значеннями зведеного інтегрального показника туристського потенціалу районів Харківської

Таблиця 1

Угруповання районів області за туристським потенціалом (категорія «Атракція»)

Туристський потенціал	Райони Харківської області
високий, $I_n > I_m$	Ізюмський, Чугуївський, Краснокутський, Харківський, Богодухівський, Вовчанський, Валківський
середній, $I_m > I_n < I_m$	Балаклійський, Золочівський, Зміївський, Красноградський, Дергачівський, Куп'янський, Лозівський, Нововодолазький
низький, $I_n < I_m$	Первомайський, Дворічанський, Кегичівський, Великобурлуцький, Борівський, Зачепилівський, Барвінківський, Близнюківський, Печенізький, Сахновщинський, Шевченківський, Коломацький

Таблиця 2

Угруповання районів області за туристським потенціалом (категорія «Доступність»)

Туристський потенціал	Райони Харківської області
високий, $I_n > I_m$	Лозівський, Ізюмський, Харківський, Куп'янський, Первомайський
середній, $I_m > I_n < I_m$	Чугуївський, Балаклійський, Валківський, Нововодолазький, Великобурлуцький, Красноградський, Дергачівський, Богодухівський, Зміївський, Вовчанський, Шевченківський, Близнюківський, Сахновщинський, Золочівський, Краснокутський, Кегичівський, Барвінківський, Зачепилівський, Борівський
низький, $I_n < I_m$	Дворічанський, Коломацький, Печенізький

Таблиця 3

Угруповання районів області за туристським потенціалом (категорія «Комфорт»)

Туристський потенціал	Райони Харківської області
високий, $I_n > I_m$	Зміївський, Вовчанський, Харківський, Балаклійський
середній, $I_m > I_n < I_m$	Первомайський, Ізюмський, Чугуївський, Красноградський, Лозівський, Печенізький, Борівський, Краснокутський, Богодухівський, Куп'янський
низький, $I_n < I_m$	Великобурлуцький, Валківський, Зачепилівський, Золочівський, Дергачівський, Барвінківський, Кегичівський, Дворічанський, Нововодолазький, Коломацький, Близнюківський, Шевченківський, Сахновщинський

області. Значення локальних інтегральних показників та загального інтегрального показника наведено в таблиці 4.

У таблиці 5 здійснено групування районів Харківської області у відповідності зі значеннями зведеного інтегрального показника. Отримані результати графічно наведено на рис. 1.

Угрупування районів Харківської області свідчать про диспропорції туристського потенціалу основних категорій (7 районів з 27 мають низький туристський потенціал, це Дворічанський, Кегичівський, Близнюківський, Шевченківський, Сахновщинський, Коломацький, Печенізький райони). Високий туристський потенціал мають Харківський, Ізюмський, Чугуїв-

Таблиця 4

Значення локальних інтегральних показників і зведеного інтегрального показника туристського потенціалу районів Харківської області

Найменування району	I_1	I_2	I_3	I_n
Балаклійський	0,43224	0,53528	0,42505	0,46158
Барвінківський	0,23612	0,38919	0,17413	0,25199
Близнюківський	0,20676	0,42876	0,08821	0,19849
Богодухівський	0,50936	0,48100	0,26257	0,40069
Борівський	0,24992	0,36092	0,22009	0,27077
Валківський	0,48232	0,52662	0,21148	0,37731
Великобурлуцький	0,28680	0,49177	0,24192	0,32434
Вовчанський	0,49867	0,46354	0,42330	0,46081
Дворічанський	0,29507	0,37600	0,10849	0,22918
Дергачівський	0,37375	0,48801	0,17432	0,31680
Зачепилівський	0,23871	0,38528	0,20580	0,26650
Зміївський	0,39307	0,46648	0,51352	0,45494
Золочівський	0,41851	0,41363	0,19153	0,32125
Ізюмський	0,62041	0,73356	0,35319	0,54372
Кегичівський	0,29111	0,39084	0,10361	0,22759
Коломацький	0,14777	0,27263	0,04533	0,12223
Красноградський	0,37879	0,48268	0,36321	0,40495
Краснокутський	0,58241	0,39836	0,26374	0,39406
Куп'янський	0,35659	0,67719	0,28282	0,40875
Лозівський	0,34523	0,88996	0,35400	0,47734
Нововодолазький	0,31239	0,51413	0,09565	0,24859
Первомайський	0,29954	0,62311	0,37078	0,41056
Печенізький	0,20126	0,01227	0,21281	0,08069
Сахновщинський	0,18877	0,42818	0,04491	0,15369
Харківський	0,54508	0,69641	0,48510	0,56892

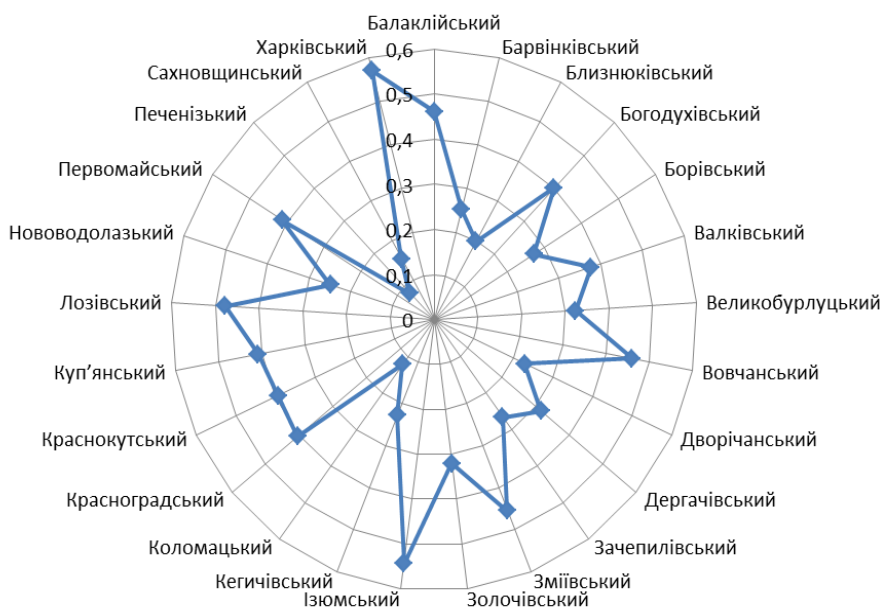

Рис. 1. Рівень туристського потенціалу районів Харківської області

Таблиця 5

Угрупування районів Харківської області за результатами розрахунку значень зведеного інтегрального показника туристського потенціалу

Туристський потенціал	Райони Харківської області
високий, $I_n > I_m$	Харківський, Ізюмський, Чугуївський, Лозівський, Балаклійський, Вовчанський, Зміївський, Первомайський, Куп'янський
середній, $I_m > I_n < I_m$	Красноградський, Богодухівський, Краснокутський, Валківський, Великобурлуцький, Золочівський, Дергачівський, Борівський, Зачепилівський, Барвінківський, Нововодолазький
низький, $I_n < I_m$	Дворічанський, Кегичівський, Близнюківський, Шевченківський, Сахновщинський, Коломацький, Печенізький

ський, Лозівський, Балаклійський, Вовчанський, Зміївський, Первомайський, Куп'янський райони.

Проведена оцінка туристського потенціалу Харківської області на основі системного підходу відображає сформоване з перспективою на подальший розвиток ресурсне забезпечення стратегії розвитку регіонального туризму.

Висновки. За результатами проведеного дослідження визначено, що є значні диспропорції у рівні туристського потенціалу, у більшості районів Харківської області він середній, але, незважаючи на економічну кризу, активна фаза якої в Україні розпоча-

лась у другій половині 2015 року, приріст загальної кількості обслугованих туристів, в'їзних та внутрішніх, у Харківській області залишився позитивним. Цей факт підтверджує існуючий до Харківської області інтерес у світовому співтоваристві, що дає можливість розвитку туризму. Виникає необхідність коригування системи управління розвитком туристичної галузі й іншими галузями, пов'язаними з нею, на регіональному рівні з урахуванням поточних та перспективних потреб, спрямовуючи зусилля на збільшення рівня використання туристського потенціалу районів.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2001. 395 с.
2. Гудзь П.В. Методологічні засади дослідження розвитку курортно-рекреаційної економіки. *Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації*. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. С. 20–31.
3. Данильчук В.Ф., Алейникова Г.М., Бовсуновская А.Я., Голубничая С.Н. Методология оценки рекреационных территорий. Донецк : ДИТБ, 2003. 197 с.
4. Кравців В.С., Полюга В.О. Методологічні засади дослідження регіонального ринку туристичних послуг. *Збірник наукових праць Буковинського університету*. Чернівці, 2006. Вип. 2. С. 61–70.
5. Кузик С.П. Географія туризму навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 271 с.
6. Мацола В. Рекреаційно-оздоровчо-туристичний комплекс (питання, теорії, методології, практики): монографія. Львів, 1998. 278 с.
7. Новикова В.І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. Київ : Ін-т туризму ФПУ, 2007. Вип. 7. С. 130–136
8. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях. Методы таксономии и факторного анализа. Москва : Статистика, 1980. 151 с.
9. Кузьминчук Н.В., Доля Д.Г. Методический подход к оценке эффективности деятельности банка методом таксономического анализа. *Бизнес-информ*. 2009. № 6. С. 66–69.
10. Каплан Р.С., Нортон Д.П. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 416 с.
11. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2020)
12. Герасимчук З.В., Глядіна М.В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізми формування та реалізації: монографія. Луцьк : Надстир'я, 2006. 161 с.

References:

1. Beidyk O.O. (2001) *Rekreasiino-turystski resursy Ukrainy Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Recreational and tourist resources of Ukraine: Methodology and methods of analysis, terminology, zoning]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Kyivskiy universytet, 395 p.
2. Hudz P.V. (2005) *Metodolohichni zasady doslidzhennia rozvytku kurortno-rekreasiinoi ekonomiky* [Methodological ambushes for the development of the resort and recreational economy.]. *Rehionalni problemy rozvytku turyzmu ta rekreatsii*. Donetsk: TOV «Iuho-Vostok, Ltd», pp. 20–31.
3. Danilchuk V.F., Aleynikova G.M., Bovsunovskaya A.Ya., Golubnichaya S.N. (2003) *Metodologiya otsenki rekreatsionnykh territoriy* [Methodology of assessment of recreational areas]. Donetsk: DITB, 197 p.
4. Kravtsiv V.S., Poliuha V.O. (2006) *Metodolohichni zasady doslidzhennia rehionalnoho rynku turystychnykh posluh* [Methodological bases of research of the regional market of tourist services]. *Zbirnyk naukovykh prats Bukovynskoho universytetu*, vol. 2, pp. 61–70.
5. Kuzyk S.P. (2011) *Heohrafiia turyzmu* [Geography of tourism]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Znannia, 271 p.
6. Maczola V.I. (1997) *Rekreasiino-ozdorovcho-turystychnyi kompleks (pytannia, teorii, metodolohii, praktyky)* [Recreational, health and tourism complex (issues, theories, methodologies, practices)]. Lviv: Instytut regionalnykh doslidzhen NANU, 259 p.

7. Novykova V.I. (2007) Rekreatsiini resursy: mistse v rekreatsiinii spozhyvchii diialnosti, klasyfikatsiia, problemy pasportyzatsii ta reiestratsii [Recreational resources: place in recreational consumer activity, classification, problems of certification and registration]. *Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia*. Kyiv: In-t turizmu FPU. Vil. 7, pp. 130–136.
8. Plyuta V. (1980) Sravnitelnyiy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniyah. Metody taksonomii i faktornogo analiza [Comparative multidimensional analysis in economic research. Methods of taxonomy and factor analysis] Moscow: Statistika, 151 p.
9. Kuzminchuk N.V., Dolya D.G. (2009) Metodicheskiy podhod k otsenke effektivnosti deyatelnosti banka metodom taksonomicheskogo analiza [Methodical approach to assessing the efficiency of the bank by taxonomic analysis]. *Biznes-inform*, no. 6, pp. 66–69.
10. Kaplan R.S., Norton D.P. (2004) Organizatsiya, orientirovannaya na strategiyu. Kak v novoy biznes-srede preuspevayut organizatsii, primenyayushchie sbalansirovannuyu sistemu pokazateley; per. s angl [A strategy-oriented organization. How Balanced Scorecard organizations are doing well in the new business environment]. Moscow: ZAO «Olimp-Biznes», 416 p.
11. Ofitsiinyi sait Holovnoho upravlinnia statystryky v Kharkivskii oblasti [Official site of the Main Department of Statistics in Kharkiv region]. Available at: <http://kh.ukrstat.gov.ua> (accessed 23 November 2020).
12. Gerasymchuk Z.V., Glyadina M.V. (2006) Regionalna polityka rozvytku rekreacijnoyi sfery: mexanizmy formuvannya ta realizatsiyi: monografiya. Luczk: Nadstyyra, 161 p.